

встановлення сервітуту) недійсним по підставах, передбачених законодавством, або скасування вищою судовою інстанцією рішення суду (яке є підставою встановлення сервітуту й набуло законної сили), є також підставою припинення сервітуту.

Спеціальними підставами припинення сервітутів, характерними для їхніх окремих видів, є:

для строкового сервітуту – закінчення строку, на який він був встановлений; для особистого сервітуту – смерть особи, в інтересах якої був встановлений цей особистий сервітут; для земельного сервітуту – загибель пануючого майна. Практично сервітут може бути припинений і за домовленістю сторін або в судовому порядку, при наявності обставин, які передбачені законодавством або впливають із природи сервітутних правовідносин [13, с. 1005].

Отже, якщо зрівняти сервітут з іншими обтяженнями спадщини, то чинне положення про «заповідальний відказ» може поглинати положення про встановлення в заповіті сервітуту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заїка Ю. О. Спадкове право України [Текст]: навч. посіб. / Ю. О. Заїка. – К.: Істина, 2006. – 216 с.
2. Ковалева Е. В. Вещное право пользования жилым помещением, предоставленным по завещательному отказу / Е. В. Ковалева // Право и государство: теория и практика. – 2007. – № 5 (29). – С. 71–75
3. Мищенко И. В. Завещательный отказ как основание возникновения ограниченной в праве частной собственности на жилье / И. В. Мищенко // Гражданское право. – 2006. – № 4. – С. 26–27.
4. Міняйлик І. Ю. Поняття, види та порядок встановлення земельних сервітутів / І. Ю. Міняйлик //

Земельне право України: теорія і практика. – 2007. – № 11–12. – С. 25–31

5. Про судову практику у справах про спадкування: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 № 7 // Вісник Верховного Суду України. – 2008. – № 6. – Ст. 17

6. Енциклопедичний довідник майбутнього адвоката: у 2 ч. / С. Ф. Сафулько, О. Д. Святоцький, Т. Г. Захарченко [та ін.]; відп. ред. С. Ф. Сафулько. – 2-ге вид., доп. – К.: Ін Юре. – Ч. 1. – 2009. – 848 с.

7. Спадкове право. Нотаріат. Адвокатура. Суд [Текст]: науково-практ. посіб. / С. Я. Фурса, в. І. Фурса, О. М. Клименко [та ін.]; за заг. ред. С. Я. Фурси. – К.: Видавель Фурса С. Я.: КНТ, 2007. – 1216 с.

8. Спадкування за законодавством України. [Текст]: Коментар. Судова практика // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2008. – № 4. – С. 3–356

9. Харитонов В. О. Цивільне право України. Елементарний курс: навч. посіб. / В. О. Харитонов, А. І. Дрішлюк. – Суми: Університетська книга, 2006. – 552 с.

10. Харитонов Е.О., Голубева Н.Ю. Гражданский кодекс Украины [Текст]: научно-практический комментарий – 7-е изд. – Х.: Одиссей, 2010. – 1304 с.

11. Цибульська О. Ю. Заповіт як підстава встановлення сервітуту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Apdip/2012_66/Tsabulskaya.pdf

12. Цивільне право України. Особлива частина [Текст]: підручник / за ред. О. В.Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 1176 с.

13. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/card2#Card>

УДК 347.5

ВИКОНАННЯ ЯК ПІДСТАВА ПРИПИНЕННЯ ДЕЛІКТНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Отрадна О. О.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Анотація: У статті аналізується виконання деліктного зобов'язання як основного способу його припинення. Автор досліджує стадії виконання деліктного зобов'язання, а також умови належності виконання. Також розглядаються належні суб'єкти та предмет виконання.

Ключові слова: виконання зобов'язання, делікт, належне виконання, предмет виконання, суб'єкти виконання.

Аннотация: В статье анализируется исполнение деликтного обязательства как основного способа его прекращения. Автор исследует стадии исполнения деликтного обязательства, а также условия надлежащего исполнения. Также рассматриваются надлежащие субъекты и предмет исполнения.

Ключевые слова: исполнение обязательства, деликт, надлежащее исполнение, предмет исполнения, субъекты исполнения.

Annotation: Performance of tort obligation as one of the main methods of its termination is analyzed in the article. The author explores phases of tort obligation performance as also conditions of proper performance. Proper persons and object of tort obligation performance are also discovered in the article.

Key words: performance of obligation, tort, proper performance, object of performance, person of performance.

Виконання зобов'язання є тією останньою стадією існування зобов'язання, після успішного проходження якої зобов'язання припиняється.

Виконанню зобов'язання і цивільному праві присвячена чимала кількість досліджень, які проводилися як у радянські часи, так і в сучасний період. Цьому правовому феномену були присвячені праці Т.В. Боднар, О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової,

С.В. Сарбаша, В.С. Толстого та ін. Але разом із тим, переважна більшість таких досліджень стосуються саме договірних зобов'язань, і виконання зобов'язання трактується авторами здебільшого як виконання цивільно-правового договору. А що стосується деліктних зобов'язань, то комплексне дослідження їх виконання як стадії існування деліктного зобов'язання вітчизняними вченими не проводилося¹.

Разом із тим, у Цивільному кодексі України виконання зобов'язань регулюється Главою 48, яка розташована у загальній частині зобов'язального права. Таке розташування норм про виконання говорить про можливість їх застосування до будь-яких цивільно-правових зобов'язань, у тому числі і до зобов'язань із заподіяння позадоговірної шкоди (деліктам).

Метою цієї роботи є дослідження загальних положень про виконання зобов'язань стосовно зобов'язань деліктних, а також особливості виконання саме деліктних зобов'язань, що відрізняють їх від зобов'язань договірних.

Виконання зобов'язання, як юридична категорія, розглядається дослідниками з різних сторін. Поняття виконання надаються як в загальних підручниках з цивільного права, коментарях до Цивільного кодексу, так і у спеціальних дослідженнях.

Так, наприклад, у підручнику Ю.А. Заїки «Українське цивільне право» виконання зобов'язання визначається як здійснення його сторонами певних дій, що складають зміст їхніх прав та обов'язків [1, с. 253]. С.В. Сарбаш образно називає виконання здійсненням сторонами зобов'язання програми дій сторін, сценарію, плану, яким є саме зобов'язання [2, с. 10]. Далі автор уточнює, що виконання являє собою вольові діяння, спрямовані на припинення зобов'язання. В.С. Толстой визначає виконання як здійснення дії, яка впливає із змісту обов'язку, що виник. При цьому, на думку вченого, дія з виконання обов'язку є правомочним, а отже, юридичним актом [3, с. 13]. Д.В. Кархалев розглядає виконання як юридичний факт та останню стадію правовідношення (стадію реалізації). Як юридичний факт виконання зобов'язання є правомірною дією [4, с. 150].

На думку Т.В. Боднар, виконання зобов'язання слід розглядати у трьох аспектах: як правовий інститут, як процес та як підстава припинення зобов'язання. Як правовий інститут виконання зобов'язання – це сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають у зв'язку із виконанням зобов'язань (як договірних, так і позадоговірних). Як процес виконання характеризує динамічний стан зобов'язання, завдяки якому реалізуються права та обов'язки сторін зобов'язання. Як підстава припинення зобов'язання виконання є результатом належного здійснення сторонами своїх прав та обов'язків [5, с. 18-19].

З такою позицією вченої, на наш погляд, можна погодитися та розглядати виконання деліктних зобов'язань саме в якості процесу та юридичного факту – підстави припинення зобов'язання.

Як процес виконання деліктного зобов'язання є відшкодуванням (компенсацією) потерпілому заподіяної йому шкоди. У деліктному праві застосовують два основні терміни, які означають

відновлення прав потерпілого, – «відшкодування» та «компенсація». Юридичні енциклопедичні видання зазначені терміни ототожнюють. Так Юридична енциклопедія визначає відшкодування шкоди як цивільно-правову компенсацію майнових збитків, завданих правопорушенням [6, с. 447]. У свою чергу термін «компенсація» визначається тією ж енциклопедією як від лат. *Compensatio* – відшкодування, винагорода, зрівняння – правовий спосіб захисту матеріальних та нематеріальних благ фізичних і юридичних осіб. Сутність компенсації полягає у відшкодуванні шкоди (матеріальної та нематеріальної) [6, с. 195].

На наш погляд, обидва ці терміни в цілому відображають єдину відновлювальну функцію деліктного зобов'язання, однак кожний з них має свою специфіку відновлювальної дії. На різне значення термінів «відшкодування» та «компенсація» вказував В.А. Хохлов, який писав: «Термін «відшкодування» допускає надання аналога у тих саме показниках, що і втрати, що виникли, термін же «компенсація» передбачається таким, що означає виключно надання еквівалента у якійсь іншій формі» [7, с. 280]. Виконання деліктного зобов'язання передбачає «відшкодування» у разі завдання матеріальної шкоди майну потерпілого; і «компенсацію» в разі завдання шкоди каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я, смертю потерпілого або в разі завдання моральної шкоди.

Процес виконання зобов'язання є двостороннім. Це не тільки дія боржника, але і прийняття виконання кредитором. В цивілістиці іноді виділяють три стадії виконання зобов'язання: 1) організаційну, 2) матеріальну, 3) техніко-юридичну [8, с. 471-472]. Організаційна стадія передбачає інформаційні дії суб'єктів виконання. Боржник інформує про готовність виконати зобов'язання, а кредитор – про готовність прийняти виконання. Матеріальна стадія виконання передбачає дві основні дії: надання виконаного боржником та прийняття предмету виконання кредитором. Техніко-юридична стадія передбачає дії по перевірці того, чи є виконання належним та оформленню виконання.

Вказані стадії можна виділити і при виконанні деліктного зобов'язання. Організаційна стадія може полягати у наданні потерпілим реквізитів для перерахування відшкодування. Особливо ця стадія помітна в разі натурального відшкодування, наприклад, ремонту пошкодженої речі. Тоді сторони попередньо домовляються про час, місце проведення ремонту, закупівлі необхідних матеріалів тощо.

На матеріальній стадії деліквент надає потерпілому виконання (сплачує грошові кошти, передає майно, виконує роботи), а потерпілий таке виконання приймає. Зазначена стадія виконання передбачає взаємні дії боржника та кредитора. Деліквент має надати виконання, а потерпілий – його прийняти. У разі, якщо потерпілий не приймає належне виконання або відсутній у місці виконання, боржник може застосувати ст. 537 ЦК України та виконати свій обов'язок за грошовим зобов'язанням шляхом внесення грошей у депозит нотаріуса або нотаріальної контори.

В цілому ст. 537 ЦК України вказує три випадки, коли грошове зобов'язання може бути виконане

шляхом внесення грошей в депозит нотаріуса або нотаріальної контори: 1) відсутності кредитора або уповноваженої ним особи у місці виконання зобов'язання; 2) ухилення кредитора або уповноваженої ним особи від прийняття виконання або в разі іншого прострочення з їхнього боку; 3) відсутності представника недієздатного кредитора. Уявляється, що це правило може бути застосоване і при виконанні деліктних зобов'язань, правда лише у тому випадку, якщо об'єктом відшкодування будуть грошові кошти.

Техніко-юридична стадія виконання деліктного зобов'язання залежить від способу його виконання, вибраного сторонами. Виділяють два способи виконання охоронного, деліктного зобов'язання: добровільний (добровільне відновлення порушеного права) та примусовий (застосування мір примусу) [4, с. 152].

У разі добровільного виконання деліктного зобов'язання до правовідносин сторін можуть бути застосовані загальні правила про оформлення виконання, що закріплені у Цивільному кодексі. Так відповідно до ч. 1 ст. 545 ЦК України, прийнявши виконання зобов'язання, кредитор повинен на вимогу боржника видати йому розписку про одержання виконання частково або у повному обсязі. Розписка про отримання виконання є одностороннім документом, що підписується кредитором. Цивільне законодавство України не містить вимог до обов'язкових реквізитів розписки про отримання виконання. Із всіх цивільних кодексів країн СНД такі правила є тільки у ЦК Грузії. Стаття 430 ЦК Грузії «Реквізити документа про прийняття боргу» встановлює, що документ про виконання, складений кредитором або уповноваженою на це особою, має містити відомості про обсяг та вид боргу, прізвище та ім'я боржника або особи, що сплачує борг, часі та місці виконання. На наш погляд, у розписці про прийняття виконання деліктного зобов'язання необхідно чітко вказати, виконання якого зобов'язання нею підтверджується, чи є виконання повним, яка частина зобов'язання виконана, якщо виконання є частковим. Також у розписці варто вказати про задоволення кредитора якістю виконання та відсутність у нього претензій до делінквента. Час та місце виконання, на нашу думку, можуть бути вказані у розписці за бажанням сторін.

Разом із тим, видача розписки здійснюється кредитором (потерпілим) на вимогу боржника. Боржник вправі не вимагати від кредитора розписки про виконання у випадку, наприклад, якщо відшкодування шкоди відбувалося у безготівковій формі шляхом платежів через установи банків або поштовим переказом. Однак і в цьому випадку делінквент не позбавляється права вимагати від потерпілого розписку про виконання. Відмова кредитора видати розписку розглядається ст. 545 ЦК України як прострочення кредитора. У такому випадку боржник отримує право затримати виконання зобов'язання.

У разі застосування до делінквента засобів примусу виконання деліктного зобов'язання буде відбуватися як виконання рішення суду про стягнення відшкодування шкоди. Примусове виконання судового рішення здійснюється

державними виконавцями за правилами Закону України «Про виконавче провадження». При цьому у випадку відсутності у делінквента майна та/або доходів або у випадку збігу строку пред'явлення виконавчого документу до виконання деліктне зобов'язання може залишитися невиконаним.

Виконання зобов'язання є юридичним фактом (правочином), поява якого тягне за собою припинення такого зобов'язання. Відповідно до ст. 599 ЦК України зобов'язання припиняється виконанням, проведеним належним чином. Тобто необхідно враховувати, що зобов'язання припиняє не будь-яке, а тільки належне виконання.

Критерії характеризування виконання зобов'язання як належного містяться у ст. 526 ЦК України. До них відносяться:

- умови договору;
- вимоги Цивільного кодексу;
- вимоги інших актів цивільного законодавства;
- звичаї ділового обороту;
- інші вимоги, що звичайно ставляться.

Зазначені критерії беззастережно є критеріями належного виконання договірних зобов'язань. Що ж стосується зобов'язань деліктних, то тут не всі вказані критерії належного виконання можна застосовувати беззастережно. Так, аналізуючи виконання деліктного зобов'язання, ми не можемо порівнювати його з умовами договору, оскільки саме по собі деліктне зобов'язання є позадоговірним та виникає за відсутності договору або незалежно від його наявності.

Також некоректним у цьому випадку буде застосування такого стандарту поведінки, як звичаї ділового обороту. Цивільний кодекс України не містить визначення такого терміну, говорячи тільки про звичай взагалі. Статті 7 ЦК України визначає звичай як правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є ustalеним у певній сфері цивільних відносин. А ст. 5 ЦК Російської Федерації визначає саме звичай ділового обороту. Це таке, що склалося та широко застосовується у будь-якій області підприємницької діяльності правило поведінки, не передбачене законодавством, незалежно від того, чи зафіксоване воно в якомусь документі. Тобто ключовим у цьому визначенні є те, що правило поведінки, назване звичаєм ділового обороту, діє в галузі підприємницької діяльності. І дійсно, діловий оборот – це нормальні, регулятивні відносини в сфері бізнесу, до яких не відносяться правовідносини з відшкодування позадоговірної шкоди, у зв'язку з чим звичаї ділового обороту на деліктні правовідносини не розповсюджуються.

Таким чином, для аналізу, чи є виконання деліктного зобов'язання належним, ми можемо застосовувати стандарти поведінки, закріплені у: Цивільному кодексі України (Глава 82); інших актах цивільного законодавства (наприклад у Законі України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду», Законі України «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції»), інші вимоги, що звичайно ставляться. Крім того, порядок

виконання деліктного зобов'язання може бути закріплений у рішенні суду. В такому випадку відповідне виконання судового рішення також може вважатися належним виконанням деліктного зобов'язання.

Крім вищезгаданих критеріїв, деліктне зобов'язання буде вважатися виконаним належним чином, якщо будуть дотримані всі інші параметри (умови) виконання, а саме: суб'єкти, предмет, строк, місце та спосіб виконання.

Виконання деліктного зобов'язання належними суб'єктами буде мати місце у тому випадку, якщо зобов'язання виконане належним боржником на користь належного кредитора. Відповідно до ч. 1 ст. 527 ЦК України, боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок, а кредитор – прийняти виконання особисто, якщо інше не встановлено договором або законом, не впливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обороту. Це правило, на наш погляд, діє і у відношенні деліктного зобов'язання.

Так, відшкодування шкоди має бути здійснене на користь потерпілої особи і нікого іншого (в тому числі не буде вважатися належним виконанням передача відшкодування родичам потерпілого). У зв'язку з цим у делінквента в силу положення ч. 2 ст. 527 ЦК України виникає право вимагати доказів того, що виконання приймається належним кредитором або уповноваженою на це особою. Тому, пред'являючи вимогу про відшкодування шкоди, потерпілий зобов'язаний довести, що порушено саме його суб'єктивне право і саме йому заподіяна шкода. Так, наприклад, якщо особа стверджує, що їй заподіяна шкода порушенням її авторського права, вона зобов'язана довести наявність у неї такого права (що саме вона створила твір або отримала авторське право на підставі цивільно-правового чи трудового договору тощо). Також якщо потерпілий стверджує, що шкода заподіяна його майну, належність майна потерпілому також має бути доведена. Виключенням із вищевказаного правила будуть випадки, коли потерпілий сам юридично не може прийняти виконання (наприклад, в силу малолітнього віку або недієздатності). У таких випадках суб'єктами прийняття виконання будуть законні представники потерпілого (батьки, усиновлювачі, опікуни).

Важливим елементом належного виконання деліктного зобов'язання є предмет та спосіб його виконання.

В юридичній цивілістичній літературі є різні підходи до розуміння терміну «предмет виконання» та до співвідношення цього терміну з поняттям «предмет зобов'язання». Пануючою в цій сфері є точка зору, що предметом зобов'язання є конкретні дії його учасників – передача майна, сплата грошей, виконання робіт, надання послуг тощо – тоді як предметом виконання зобов'язання є речі, гроші, роботи, послуги, які боржник відповідно до умов

зобов'язання повинен передати (виконати, надати) кредитору [9, с. 240]. Подібної позицію ми будемо дотримуватися у цьому дослідженні.

Відповідь на питання, що делінквент повинен передати потерпілому в якості відшкодування шкоди, залежить від того, яким благам потерпілого заподіяна шкода. Так, у разі заподіяння шкоди майну, предмет виконання деліктного зобов'язання визначений у ст. 1192 ЦК України та є альтернативним. Альтернативне зобов'язання передбачає вибір предмета виконання. Правда на відміну від загального правила виконання альтернативного зобов'язання (ст. 539 ЦК України), за яким право вибору конкретного предмету виконання належить боржнику, в деліктних зобов'язаннях це право надано кредитору (потерпілому). З урахуванням обставин справи суд за вибором потерпілого може зобов'язати особу, яка завдала шкоди майну, відшкодувати її у натурі (передати річ того ж роду і такої ж якості, полагодити пошкоджену річ тощо) або відшкодувати завдані збитки у повному обсязі (ст. 1192 ЦК України).

У разі, якщо шкода заподіяна каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю потерпілого, а також якщо потерпілому заподіяна моральна шкода, відшкодування її в натурі не є можливим. Тому цивільне законодавство передбачає тут тільки особисту компенсацію.

ПРИМІТКИ

1. Тут можна згадати монографію Д.Н. Кархалева «Охранительное гражданское правоотношение». – М.: «Статут», 2009, в якій частково зачіпаються проблеми динаміки охоронного правоїдношення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заїка Ю.О. Українське цивільне право: навч. посіб. – К. Істина, 2005. – 312 с.
2. Сарбаш С.В. Исполнение договорного обязательства. – М.: Статут, 2005. – 636 с.
3. Толстой В.С. Исполнение обязательств. – М.: Юрид. Лит., 1973. – 208 с.
4. Кархалев Д.Н. Охранительное гражданское правоотношение. – М.: Статут, 2009 – 332 с.
5. Боднар Т.В. Виконання договірних зобов'язань у цивільному праві. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 272 с.
6. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Ред. кол. Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: «Укр енцикл.», Т. 1 1998. – (автори статті Г.В. Срьоменко, Д.В. Боброва) – 672 с.
7. Хохлов В.А. Ответственность за нарушение договора по гражданскому праву. – Тольятти: ВУиТ, 1997. – 320 с.
8. Советское гражданское право / под ред. О.А. Красавчикова. Т. 1 – М.: «Высшая школа», 1985. – 544 с.
9. Договірне право України. Загальна частина: навч. посіб. / за ред. О.В. Дзери. – К.: «Юрінком Інтер», 2008. – 896 с.